

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित न्यायनिर्णयाचे मराठीमध्ये भाषांतर)

[सर्वोच्च न्यायालय १९९५१३ एस. सी. आर.]

राम भजन सिंग आणि इतर.

एलआरएस द्वारा माधवेश्वर सिंह (मयत) . आणि इतर.

२६ एप्रिल, १९९५

[के. रामास्वामी आणि बी. एल. हंसारिया, जे.जे.]

दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८

आदेश २२ नियम ३ आणि ४—मयताच्या कायदेशीर वारसांना अभिलेखावर आणणे-वेळेच्या मर्यादेमुळे अपील दाखल करण्यास झालेला उशीर माफ करणे - अपील दाखल करण्यास झालेला विलंब इतका कठोर विलंब माफ केला जाऊ शकतो.

यापूर्वीच्या खटल्यात (टी. एस. क्र. ७२/२६) केलेला तडजोडीचा हुकूमनामा अमान्य असून तो त्यांच्यावर बंधनकारक नाही, असे जाहीर करण्यासाठी याचिकाकर्त्यांनी सध्याचा खटला दाखल केला. न्यायचौकशी न्यायालयाने हा खटला

फेटाळून लावला. अपिलावर निष्कर्ष नोंदविण्यात आला की तडजोड फसवणुकीमुळे निष्फळ ठरलेली नाही परंतु प्रतिवादी क्रमांक 7 ते 9 चा मालमत्तेत कोणताही अधिकार नसल्यामुळे तडजोडीतील कौटुंबिक व्यवस्था वैध नव्हती आणि म्हणून ती फिर्यादींना बंधनकारक नव्हती. दुसऱ्या अपिलावर उच्च न्यायालयाने म्हटले की, अकराव्या प्रतिवादीचा मृत्यू झाला आणि मुदतीत बदलीचा अर्ज दाखल करण्यात आला नाही, त्यामुळे संपूर्ण अपील रद्द करण्यात आले. त्यामुळे विशेष अनुमतीद्वारे हे अपील दाखल करण्यात आले आहे.

अपील मंजूर करताना या न्यायालयाने असा निर्णय दिला की

१.१. ही मालमत्ता एका जी ची होती ज्याचा १/६ वाटा होता आणि त्याच्या मृत्यूनंतर वादग्रस्त जमीनी त्याच्या विधवा पत्नीच्या ताब्यात मर्यादित मालक म्हणून आली. ४ एप्रिल १९२६ रोजी त्यांनी प्रतिवादी क्रमांक १ व २ यांना मालमत्ता भेट म्हणून दिली, ज्यामुळे वरील भेट देण्याच्या कृतीला आव्हान देणारा टाईल सूट क्रमांक ७२/२६ दाखल झाला. त्यानंतर, दोन्ही पक्षांमध्ये तडजोड झाली आणि चारही शाखांना एकूण १४ बिघा, १२ काटा पैकी प्रत्येकी ३ बीघा ३ कटा देण्यात आले. [८३८-ए•बी]

१.२. कोणतीही फसवणूक झाली नसल्याचा कनिष्ठ न्यायालय आणि अपीलीय न्यायालयाचा निष्कर्ष लक्षात घेता, तडजोडीच्या हुकूमनाम्याचा भंग होत नाही. [८३८-डी]

1.3. मृत्यू 9 जुलै 1973 रोजी झाला आणि त्यासाठी अर्ज ११ ऑक्टोबर १९७३ रोजी नऊ दिवसांची मुदत संपल्यानंतर अर्ज प्रतिस्थापन दाखल करण्यात आला.

पूजेच्या सुट्टीनंतर दोन दिवसांनी प्रतिस्थापनेचा अर्ज दाखल करण्यात आला होता . पूजेच्या सुट्टीनंतर न्यायालय पुन्हा उघडले त्या दिवशी याचिका दाखल केली असती तर ते वेळेत दाखल झाले असते. त्यामुळे विधी प्रतिनिधींना अभिलेखावर आणण्यास नऊ दिवसांचा विलंब माफ करण्यास उच्च न्यायालयाने नकार देणे पूर्णपणे चुकीचे आहे. अशा विलंबाचे स्पष्टीकरण अपील दाखल करण्यास उशीर माफ करण्याइतके कठोर नाही.

[838•ई-एफ]

दिवाणी अपिलीय अधिकार क्षेत्र : दिवाणी अपील क्रमांक २४८०/१९७९.

पाटणा उच्च न्यायालयाच्या दिनांक २८.६.७८ च्या १९७२ च्या एस.ए.क्र.६३/१९७२ मधील निर्णय व आदेशावरून.

याचिकाकर्त्यातर्फे उदय सिंघ, एम.पी.झा आणि आर.के. सिंग

प्रतिवादींसाठी डी. गोवर्धन.

न्यायालयाचा खालील आदेश देण्यात आला :

हे आवाहन लहान कक्षेमध्ये आहे. याचिकाकर्ते प्रतिवादी क्रमांक ७ ते ९ चे कायदेशीर प्रतिनिधी आहेत. प्रतिवादी क्र.१ व २ यांनी ७ ऑक्टोबर १९५८ रोजी टी.एस.क्र.६६/५८ दाखल करून टी.एस.क्र.७२/२६ मध्ये केलेला तडजोडीचा हुकूम असून तो त्यांना बंधनकारक नाही, असे जाहीर केले. न्यायचौकशी न्यायालयाने हा खटला फेटाळून लावला. अपीलामध्ये फिर्यादीवर फसवणुक करून तडजोड केल्याचा आरोप सिद्ध झाला नाही, असे सांगत फिर्यादीला आदेश बंधनकारक नसल्याचे कारण पुढे करून परवानगी देण्यात आली. आधी म्हटल्याप्रमाणे, न्यायचौकशी न्यायालयाने पुराव्यांचा अभ्यास केल्यानंतर हा आदेश फसवणुकीने मिळवलेला नाही आणि त्यामुळे हा हुकूम वैध आहे आणि त्यांना बंधनकारक आहे, असे सांगून खटला फेटाळून लावला. टी.एस. क्र. १९६२/६२ मध्ये अपीलीय न्यायालयाने ही तडजोड फसवणुकीमुळे फिस्कटलेली नाही, परंतु प्रतिवादी क्रमांक ७ ते ९ चा मालमत्तेत कोणताही हक्क नसल्यामुळे तडजोडीतील कौटुंबिक व्यवस्था वैध नाही आणि त्यामुळे ती फिर्यादींना बंधनकारक नाही, असा निष्कर्षही फेटाळून लावला. त्यानुसार न्यायालयाने न्यायचौकशी न्यायालयाचा हुकूमनामा बदलला आणि १५ सप्टेंबर १९७१ च्या निकालाद्वारे आणि डिक्रीद्वारे खटला निकाली काढला.

अपीलकर्त्यांनी हे प्रकरण दुसऱ्या अपील क्रमांक ६३/७२ मध्ये मांडले. उच्च

न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशांनी २८ जून १९७८ च्या निर्णय व आदेशाद्वारे, ११ व्या प्रतिवादीचा मृत्यू ९ जुलै १९७३ रोजी झाला आणि प्रतिस्थापनाचा अर्ज वेळेच्या मर्यादेच्या आत दाखल न झाल्याने संपूर्ण अपील रद्द करण्यात आले आणि त्यानुसार अपील फेटाळण्यात आले. त्यामुळे विशेष अनुमती याचिकेद्वारे हे अपील दाखल केले आहे.

ही मालमत्ता गंगा बिशन नावाच्या व्यक्तीची असून संयुक्त कौटुंबिक मालमत्तेत त्यांचा १/६ वाटा होता आणि त्यांच्या निधनानंतर त्यांची विधवा पत्नी दौलत कौर यांच्या ताब्यात सदर मालमत्ता म्हणजे वादग्रस्त भूखंड क्रमांक १३२, १३३ आणि १३८ मधील जमिनींच्या संदर्भात मर्यादित मालक म्हणून आली. दौलत कौर यांनी ४ एप्रिल १९२६ रोजी प्रतिवादी क्रमांक १ व २ यांना मालमत्ता हस्तांतरित केली, ज्यामुळे वरील बक्षिसाच्या कृतीला आव्हान देणारा खटला क्रमांक ७२/२६ दाखल झाला. त्यामध्ये पक्षकारांमध्ये तडजोड होऊन चारही शाखांना एकूण १४ बिघा, १२ काटा पैकी प्रत्येकी ३ बिघा ३ कटा देण्यात आले. दौलत कौर यांचे २७ जून १९५६ रोजी निधन झाले.

ही वस्तुस्थिती स्पष्टपणे सिद्ध करते की टी.एस.क्र.७२/२६ मधील न्यायालयीन कार्यवाहीमध्ये तडजोड नोंदवली गेली ज्यात प्रत्येक शाखेला @३ बिघा प्रत्येकी ३ कटा देण्यात आले. मग फसवणुकीमुळे तडजोड फिसकटली का, हा प्रश्न आहे. जोपर्यंत हा निष्कर्ष सिद्ध होत नाही, तोपर्यंत हुकूम पक्षकारांवर बंधनकारक आहे कारण तो

न्यायालयीन निर्णयात वैधरित्या नोंदविला गेला होता आणि तो निष्फळ ठरू शकत नाही. कोणतीही फसवणूक झाली नसल्याचा न्यायचौकशी न्यायालय आणि अपिलीय न्यायालयाचा निष्कर्ष लक्षात घेता, तडजोड हुक्मनामा फिसकटत नाही. मग दुसरे अपील मागे घेतले जाते का, हा प्रश्न आहे. असे दिसून आले आहे की कनिष्ठ न्यायालयात प्रतिवादी क्रमांक 11 हा प्रतिवादी क्रमांक 9 च्या शाखेचे प्रतिनिधित्व करणार्या व्यक्तींपैकी केवळ एक आहे. इतर प्रतिवादी आधीच ११ व्या प्रतिवादीच्या मालमत्तेचे प्रतिनिधित्व करीत आहेत. ९ जुलै १९७३ रोजी त्यांचा मृत्यू झाला आणि नऊ दिवसांची मुदत संपल्यानंतर १७ ऑक्टोबर १९७३ रोजी प्रतिस्थापनेचा अर्ज दाखल करण्यात आला. पूजेच्या सुट्टीनंतर दोन दिवसांनी प्रतिस्थापनेचा अर्ज दाखल करण्यात आला. पूजेच्या सुट्टीनंतर न्यायालय पुन्हा सुरू झाले त्या दिवशी याचिका दाखल झाली असती, तर ती बरोबरीत आली असती.

अशा परिस्थितीत उच्च न्यायालयाने अपील रद्द करणे आणि कायदेशीर प्रतिनिधींना रेकॉर्डवर आणण्यास नऊ दिवसांचा विलंब माफ करण्यास नकार देणे हे पूर्णपणे बेकायदेशीर ठरविले. विलंबाचे स्पष्टीकरण अपील दाखल करण्यास उशीर माफ करण्याइतके कठोर नाही. त्यामुळे टी.एस.क्र.७२/२६ मधील हुक्म अबाधित राहील, असा निकाल देऊन अपील मंजूर केले जाते.

जी.एन.

अपील मंजूर करण्यात येत आहे.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X